

ELŐSZÓ

A nyelvi változás és a neologizmus

A nyelvi változások jelenben való vizsgálata nemcsak lehetséges, hanem szükséges is. Azért, mert a nyelvi változások lefolyásának, természetének a tanulmányozására, a változások okainak működés közben történő vizsgálatára a mindenkori jelen kínálja a legjobb feltételeket. Így például a szavak születése is a jelen vagy a közelmúlt nyelvhasználatában érhető tetten. Tételesen a következőképpen jellemezhetjük a neologizmusokat:

- Az idő szerint neologizmus az, ami viszonylag nemrég jelent meg a nyelvhasználatban.
- Az egyén szempontjából a számára ismeretlen nyelvi kifejezés a neologizmus.
- A stiláris hatás szempontjából neologizmus az, ami egyszeri, alkalmi költői, írói, újságírói kifejezés.
- A szókészlet rétegződése szempontjából a neologizmus általában egy adott nyelvi rétegben jelenik meg.

Az új szavak jellemzése az eddig megjelent három neologizmus-szótár alapján

Ez idáig három, a neologizmusokat bemutató szótárt állítottam össze: Új szavak I. (2007), Új szavak II. (2014), Új szavak III. (2019). Az első kötet 1250 szót tartalmaz, a második 800-at, a harmadik pedig 850-et.

A szócikkek mindegyik kiadványban hasonlóképpen épülnek fel. A címszó után olvasható a szó szófaja és a létrejöttének a módja. A címszófejből szerepel még a tematikus, illetve stílusrétegbeli besorolás. A szócikk következő, meghatározó részét a szó jelentésének a leírása és a példamondat teszi ki. Íme, egy példa:

helikopterszülő FN jelentéssűrítő összetétel Biz

Az a szülő, aki a gyereken kívül nem foglalkozik mással. Túlfélti, mindenbe beleszól, és mindent megcsinál, megold a gyerek helyett, tudja, hogy hol van, és mit csinál. Mint a helikopter: a feje felett köröz állandóan.

A szülő részéről a gyereket félteni és védeni természetes dolog, ahogyan az is természetes, és el is várható, hogy fejlődéséért és sikeres előmeneteléért a szülő biztosítsa a biztonságos hátteret és figyelmet a gyerekeknek. A helikopterszülő azonban mindezt eltúlozza: olyan szülő, aki egészségtelenül nagy figyelmet fordít a gyermekére, és akár egy járőröző helikopter, folyamatosan a gyerek sarkában van.

Az új szavakkal való ismerkedés szellemi kalandnak is tekinthető, ugyanis bennük a közelmúlt és napjaink történései, eseményei, újításai jelennek meg. Ezek a kifejezések különböző tárgykörűek és tartalmúak: politika, gazdaság, technika, kommunikáció, kultúra, sport stb. A neologizmusok világa azért érdekes, mert fölhívják a figyelmünket arra, hogy a nyelv mennyire gyorsan változik. Ebből a szempontból a neologizmusok kutatásának, tanításának üggye messzemenően szolgálja a nyelvi tudatosítást.

Az új szavak mindenképpen a szinkrón, azaz a jelen nyelvéllapot tükrözői, ez ragadja meg leginkább a nyelvhasználók figyelmét. Azonban gyakran indokolatlanul elutasítóan fogadják őket, holott egy nyelv kifejezőképessége általában arányban van a felmerülő szükségletekkel, és a nyelvi kifejezés iránti új igények megteremtik a kielégítésükre alkalmas eszközöket. Ily módon az új szavakkal való ismerkedés során a nyelvi tolerancia erősítése is érvényesül. Az érzelmi viszonyulás azért is nyilvánvaló anyanyelvünkhöz, mert az nem csupán egy kommunikációs eszköz számunkra, hanem identitásunk, magyarságunk alapvető eleme. Ugyanakkor az új és szokatlan iránt érzett ellenszenvünk abból a tényből is fakadhat, hogy az általunk használt változat, vagyis a tapasztalataink alapján az ismert a jobb, a helyesebb, mint a számunkra ismeretlen, mások által használt. Ez érvényes a(z új) szavakra is.

Az elmúlt időszakban az új kifejezések elsősorban összetétellel keletkeztek. Ezek között is kiemelkedő számban képviseltetik magukat az informatikai tartalmúak, így például az *okos-* előtagúak. Ebben a szótárban többek között a következők olvashatók: *okosbicikli, okoscumisüveg, okosélelmiszer, okosfésű, okosgítár, okosgyűrű, okoshangszóró, okoshátizsák, okosjáték, okoskenyér, okoskeresztződés, okos-költség-*

megosztás, okoslakat, okosmatrac, okosmehívó, okosmikrofon, okosnyaklánc, okosnyakörv, okosöngyújtó, okosparkolás, okospelenka, okosrózsafüzér, okosszerződés, okosszőrfdeszka, okostáska, okostégla, okosváros-menedzser, okos-vércukorszintmérő, okosvilla, okoszuhanyrózsa.

A kötetekben fellelhető kifejezések természetesen nem találhatók meg az értelmező szótárban. Ugyanakkor nem vettem fel azokat a szavakat sem, amelyekre alig néhány találat van az interneten. A kifejezések válogatása során igyekeztem minél több stílusrétegből meríteni, és minél több szakmakört érinteni. Így bizvást minden olvasórétegnek tud újdonsággal szolgálni ez a kötet.

A szótár nyilvánvalóan tükröz némi szubjektivitást, hiszen a benne szereplő szavak egyéni válogatás eredményei, és megfogalmazható az a kritika, hogy bizonyos kifejezések miért nem, illetve bizonyosak miért kerültek bele. Ez utóbbi kapcsán feltétlen megemlítendő, hogy előfordulnak olyan lexémák a IV. kötetben, amelyek szerepelhettek volna az I., a II. vagy a III. kötetben is, azonban bizonyos oknál fogva nem kerültek a látókörömbé. Előfordul, hogy viszonylag régebbi a kifejezés, de utóbb terjedt el, vált divatossá.

A kötet tartalmazza az újabban bekerült idegen szavakat, segít az értelmezésükben, valamint a helyesírásukban is. Például: *bullet time, catfishing, chatbot, fake news, hájpol, home office, kioffol, szkippel, tiktokker.*

Igen nagy számban bővült az *e-* előtagú összetett szavak családja, ezt tükrözi a szótár (*e-banking, e-beszámoló, e-beszerzés, e-demokrácia, e-érme, e-hulladék, e-kereskedelem, e-kormányzat, e-piactér, e-részvétele, e-üzlet*).

A példamondatokat igyekeztem úgy kiválasztani, hogy azok politika- és reklámmentesek legyenek, valamint lehetőség szerint új jelentéssel bővítsék a szó fogalmi tartalmát. Esetenként többmondatos az értelmezés, tágabb a szövegekörnyezet.

A szótár igyekszik képet, fogalmat és válogatást adni a legújabb tárgyak tárából, amelyeket a modern technikának, illetve technológiának köszönhetünk többek között. Tehát az új szavak keletkezésének motivációja egyrészt az, hogy valamilyen új tárgy jelenik meg, és annak nevet kell adni. Például: *drukkolóhurka, fotótükör, nyakpárnahangszóró, robotanómellény, stroke-szemüveg, VR-szemüveg, villám-töltőállomás, zebra-razászló, zsebkönyv-automata.* Az új szavak születésének a motivációja még az, hogy új foglalkozás jelenik meg: *adatbróker, boldogságmene-*

dzser, hulladékmérnök, influenceleb, memóriasebész, robottechnikus, spindoktor, virtuálisvalóság-tervező. Új eljárásmod születik: pupillometria, robotsebészet, történetterkép, ügyfélsegítő; új intézményszerű egység: verspatika; új közlekedési eszköz: Mikulás-troli.

Vannak olyan új szavak, amelyeknek a jelentése áttetsző, mindenki számára érthető, és jól jellemzik az időszakot: *börtönbiznisz, gasztrorradalom, klímavészhelyzet, kvótamechanizmus*, és vannak olyanok, amelyeknek a jelentése nem transzparens (nem áttetsző), ilyenek például a következők: *felbőröz, fonalbombázás, hatótávfrász, horrorkaraván*. A neologizmusok stílusis voltukat illetően nemegyszer ironikusak, pejoratívak, gúnyosak, pl.: *antipartiarc, bulibáró, influenzszerjárvány*.

Napjaink jellemző szóalkotásai módjai

A szóalkotási módok közül az összetétel a legproduktívabb, azon belül is a jelentéssűrítők a leggyakoribbak. Azért ezek jönnek létre a legnagyobb számban, mert a beszélő, író ember az információ továbbításához egyszerre akarja megragadni az olvasó, hallgató figyelmét és elkerülni a hosszas magyarázkodást. Ezért kapcsolunk egy ismert taghoz egy kevésbé ismertet, esetleg szokatlant. Ettől az új összetétel azonnal felfogható, a szöveg elevebb, színesebb, figyelemfelkeltőbb és főleg tömörebb lesz. A gyors megértés gyors befogadáshoz vezet. Ennek ugyanakkor lélektani okai is vannak. Így az újabb összetétel – éppen mert a befogadó úgy érzi, már korábban is ismerte – nagyon gyorsan közkinccsé válhat. Például: *bérsapka, bevándorlónegyed, fényvillamos, hacker-újságírás, kacattorta, marketingpárt, söridő, szellemkamion, vírusvideó*. Másodsorban szóképzéssel keletkeznek neologizmusok, például: *autóbalesetezett, buszszávozik, élőzik, mémesedik, padozik, tweetel, vámpirozás*. Ritkábban keletkeznek új kifejezések betűszóalkotással: *FOMO (Fear of Missing Out), GDPR (General Data Protection Regulation)*; elvonással: *árfolyamrögzít, kamubejelent, munkamegbeszél*; és szóösszerántással – ezek elsősorban alkalmi szavak: *appoholista (applikáció + alkoholista), influenceleb (influenzser + celeb), facekini (face + bikini), lájkholista (lájka + alkoholista)*.

A bemutatott neologizmusok témájukat tekintve legnagyobb számban informatikai és környezetvédelmi tartalmúak.

A szavak szófaját illetően elsősorban főnevek kerültek a szótárakba, másodsorban igék, valamint mellénevek.

A természetes, élő nyelvekben mindig több új szó keletkezik, mint ahány kihal. Mindenki lehet nyelvújító, és gyakran szóban is alkothat alkalmi kifejezéseket, amelyek adott szituációban és szöveggörnyezetben értelmezhetők. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a neologizmusok születése életünk állandó entitása.

A szótárban szereplő rövidítések

A szófajok rövidítése:

FN	főnév
IGE	ige
IN	igenév
MN	melléknév
HSZ	határozósó

Egyéb rövidítés:

<i>szsz</i>	szó szerkezet
<i>ang</i>	angol

A nyelvi rétegek és stílusárnyalat rövidítése:

Biz	bizalmas	Eg	egészségügy
Gazd	gazdaság	Gaszt	gasztronómia
Inf	informatika	Jog	jog
Ker	kereskedelem	Közl	közlekedés
Okt	oktatás	Pénz	pénzügy
Pol	politika	Sajtó	sajtónyelvi
Sp	sport	Szép	szépészet
Szór	szórakozás	Tech	technika